

БЮДЖЕТНА УСТАНОВА
«МЕТОДИЧНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР З АКВАКУЛЬТУРИ»

ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

**Рекомендації до розроблення проекту
Комплексної програми розвитку сталої
та конкурентоспроможної аквакультури
на 2023–2030 роки**

УДК 338.433 : 339.13 : 639.3/.6 (477) (049.3)

Рекомендовано до друку науковою радою
Науково-дослідного інституту економіки і менеджменту
Національного університету біоресурсів і природокористування України
(протокол № 8 від 25.03.2021 р.)

Рекомендовано до друку БУ «Методологічно-технологічний центр з
аквакультури» Державного агентства рибного господарства України
(протокол № 3 від 08.02.2021 р.)

Рецензенти:

Галицький О. М. доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії і економіки підприємства Одеського державного аграрного університету

Гечбаия Б. Н. доктор економіки, професор, член-кореспондент Академії Наук Бізнесу Грузії, директор Департаменту управління бізнесу, Батумський державний університет імені Шота Руставелі

Рекомендації до розроблення проекту Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури на 2023–2030 роки. К.: НУБіП України. 2021. – 24 с.

Укладачі: Шарило Ю. Є., Вдовенко Н. М., Герасимчук В. Г., Поплавська О. С., Дмитришин Р. А., Маргасова В. Г., Коваленко Б. Ю., Коновалов Р. І.

У рекомендаціях розкрито основні підходи щодо реформування рибного господарства та аквакультури в Україні. Запропонована сучасна парадигма формування оптимального варіанту розв'язання проблем в галузі. Визначено строки реалізації Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні на 2023–2030 роки.

Розраховано на працівників рибного господарства, слухачів курсів підвищення кваліфікації, науково-педагогічних працівників, аспірантів, магістрів, фахівців аграрного сектору економіки України.

Підписано до друку 17.05.21

Ум. друк. арк. 0,85

Наклад 100 прим.

Формат 60x84\8

Зам. № 210338

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі НУБіП України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041
тел.: 527-81-55

Передрукування заборонено
© Бюджетна установа «МТЦ з аквакультури», 2021
© НУБіП України, 2021

ЗМІСТ

Передмова	4
1. Базові засади реформування рибного господарства та аквакультури України	5
2. Системний аналіз проблем в рибальстві і аквакультурі України	6
3. Методологічні засади функціонування рибного господарства відповідно до цілей сталого розвитку	8
4. Мета Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні	10
5. Строки реалізації Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні	10
6. Сучасна парадигма формування оптимального варіанту розв'язання проблем в рибному господарстві та аквакультурі	10
7. Шляхи розв'язання проблем розвитку ринку продукції аквакультури	15
8. Очікуванні результати виконання програми	15
9. Парадигмальна складова оцінки фінансових ресурсів	16
10. Матеріально-технічне забезпечення галузі	17
11. Рекомендації щодо майбутнього стратегічного планування трудових ресурсів в рибному господарстві	17
12. Організаційно-економічні підходи, які потребують реалізації через інструменти державного регулювання	18
13. Реалізація концептуальних положень практичного впровадження Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури на 2023–2030 роки	19
Список рекомендованої літератури	23

ПЕРЕДМОВА

З огляду на розвиток ситуації на світовому агропродовольчому ринку та зростання напруженості у питаннях конкуренції за харчові продукти в Україні необхідно зберегти рівень виробництва риби в аквакультурі, урізноманітнити та диверсифікувати структуру виробництва, наростити, де це можливо, загальні обсяги вилову. Вказане сприятиме досягненню мінімально безпечного рівня споживання риби та морепродуктів як джерела речовин, відсутніх у достатніх кількостях у наземних тваринах. При цьому, враховуючи положення Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, і, відповідно, необхідність адаптації низки Регламентів та Директив Європейського Союзу в частині мінімізації негативних впливів виробництва продукції аквакультури на довкілля та людину, не завжди вказане можливо здійснити лише за технічної допомоги від інших держав в цілому та Європейського Союзу зокрема. Тобто на рівні порад. Тому доцільним є вивчення стану розвитку рибного господарства та аквакультури в Україні з встановленням його реальної ролі в економіці, соціальному та екологічному житті країни. Та лише з огляду на поточний стан галузі провести визначення можливих напрямків розвитку секторів рибного господарства – рибальства і аквакультури з опрацюванням та впровадженням відповідних програм на рівні Законів України, здійснення реформ в частині державного управління та регулювання даною галуззю національної економіки.

1. Базові засади реформування рибного господарства та аквакультури України

Про реформування варто вести мову, коли існує стара структура і її потрібно змінювати з відповідною метою. Що стосується рибного господарства України, то його реформування, щонайменше в частині форми власності суб'єктів господарювання, відбулось значною мірою протягом попередніх років. Раніше піднімалися питання про центральний орган виконавчої влади у сфері рибного господарства, тобто фактичне зосередження у одному центральному органі виконавчої влади всіх або майже всіх функцій з управління. Сьогодні більшість напрямів функціонування галузі у цілому розосереджено за багатьма відомствами. При цьому належна координація в діяльності органів виконавчої влади та єдність правового поля практично відсутні, що пов'язано як з намаганнями кожного окремого відомства бути провідним, так і з тим, що окремі частини законодавства створювались безпосередньо без необхідної узгодженості з вже існуючими напрацюваннями та без урахування думки інших відомств і, у першу чергу, громадськості. Значно посилилась роль інших центральних органів виконавчої влади у функціонуванні підприємств, установ та закладів, які належать до сфери рибного господарства.

Нині фактично відсутні державні підприємства, функції з оперативного управління якими покладено на Державне агентство рибного господарства України. Повністю з сфери управління Державного агентства рибного господарства України виведено вищі навчальні заклади. Науковий потенціал науково-дослідних установ, що знаходяться у сфері управління центрального органа виконавчої влади з рибного господарства, виглядає як такий, що не завжди відповідає потребам сучасності.

Сферу переробки риби та інших водних біоресурсів вже давно виокремлено як об'єкт управління Державним агентством рибного господарства України. В той же час торгівля рибою та іншими водними

біоресурсами не повною мірою контрольована центральним органом виконавчої влади з рибного господарства. Питання торгівлі водними біоресурсами та похідними з них продуктів безпосередньо знаходяться за межами компетенції як центрального органу виконавчої влади з рибного господарства, так і, фактично, будь-яких інших органів, крім інспекцій Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

У даному контексті, варто говорити про реформування системи управління рибним господарством за напрямом більшої відповідності існуючим реаліям, сучасним світовим тенденціям з розвитку управління галуззю, необхідністю наближення заходів регулювання до забезпечення господарювання на принципах сталого, відповідального рибальства та аквакультури, підсиленням регуляторної складової, оскільки питання стосується як водних, так і рибних ресурсів.

2. Системний аналіз проблем в рибальстві та аквакультурі України

Першочерговою проблемою в аквакультурі України є відсутність достовірної інформації про стан сектору, реальні обсяги вилову водних біоресурсів, обсяги вирощування риби у аквакультурі, кількість працюючих, кількість суб'єктів господарювання, обсяги вселення у водойми риби, економічні показники галузі. Ймовірно, можна говорити про те, що реальний стан економіки рибного господарства, а не лише визначених державних підприємств та бюджетних установ, економічних показників галузі, внеску галузі у добробут споживачів, виробників залишається поза увагою управління галуззю протягом останніх років. Зв'язок із реальними виробниками аквакультури обмежується контактами з обраними суб'єктами господарювання, які, хоч іноді і виробляють значні обсяги риби-сирця, але, безперечно, не є представниками усього вітчизняного рибальства і аквакультури. В Україні відсутні представницькі та дієві об'єднання виробників, які є у Європейському Союзі та інших країнах світу. Такі об'єднання перебирають на себе більшість функцій з управління рибним господарством. Україна є єдиною країною

Європи, де практично повністю відсутній зв'язок між рибоводом та відповідним центральним органом виконавчої влади. В Україні відсутнє ліцензування діяльності у сфері аквакультури. Україна залишається чи не єдиною у Європі та однією з небагатьох у світі, за виключенням деяких країн Африки, де досі не запроваджено інститут першого продажу та наскрізних супровідних документів на рибу та інші водні біоресурси, які походять як з рибальства, так і з аквакультури. Водночас, слід відмітити, що у Норвегії такий механізм працює з 1926 року. Не виключено, що обсяги незаконного, непідзвітного, неконтрольованого рибальства в Україні є одними з найбільших у порівнянні з сусідніми країнами. Реальна боротьба з незаконним, непідзвітним, неконтрольованим рибальством продовжує здійснюватись у рамках застарілих стандартів із залученням рибоохоронного патруля. У всьому світі вже давно усвідомили, що найбільш ефективним, у тому числі з огляду на видатки, інструментом боротьби з незаконним виловом риби та вирощуванням гідробіонтів є встановлення дієвого контролю держави та суспільства над торгівельними потоками. Відсутність належної якості інформації, за такої ж відсутності у державі рибогосподарської економічної науки не наближає Україну до загальноприйнятих світових стандартів і здійснення діяльності в рибальстві і аквакультурі. Україна повільно рухається у напрямку зменшення тиску промислового рибальства на запаси водних біоресурсів, відсутні обмеження за кількістю користувачів на водоймі, суден, знарядь лову. Вказане не повною мірою відображено у нормативних актах та не виступає як обмежуючий фактор.

Водночас фактично не облікованим залишається любительське рибальство, тиск якого на природні біологічні ресурси, є абсолютно порівняним з промисловим тиском за обсягами вилучення. При цьому у решті країн Європи любительське рибальство регулюється і на необхідності посилення його подальшого обліку йдеться у чинній Спільній рибній політиці Європейського Союзу на 2014–2020 рр. В Україні любительське рибальство залишається безоплатним, що так само не узгоджується ні з тенденціями, ні з трендами, які спостерігаються у світі.

Таким чином, реальною поточною проблемою є не повна інформація про стан справ у рибному господарстві у цілому. Мало ефективною є система управління рибним господарством, яка виходить з обмеженості даних щодо стану рибного господарства, реальних потреб користувачів водними біоресурсами та рибоводів, з одного боку, та суспільства – з іншого. При цьому, доцільно здійснити глибинний аналіз стану сучасного рибного господарства України, виявити його роль у забезпеченні сталого розвитку у контексті трьох базових складових – соціальної, екологічної, економічної.

Таким чином, з огляду на викладене вище та враховуючи соціально орієнтовані напрями розвитку України у цілому, доцільним є надання пропозицій до розроблення проекту Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури на 2023–2030 роки.

3. Методологічні засади функціонування рибного господарства відповідно до цілей сталого розвитку

За даними ФАО (ФАО, 2016), у всьому світі стан водних біоресурсів, що заселяють природні водойми, продовжує погіршуватись. Виключенням є поліпшення стану водних біоресурсів водойм Північної Атлантики щодо яких країни Європейського Союзу та Сполучені Штати Америки застосовують жорсткі заходи щодо зменшення промислового тиску. Зростає роль у забезпеченні потреб населення рибною продукцією, що походить від вирощуваної штучно в умовах аквакультури. У 2014 році в структурі водних біоресурсів, що спрямовувалися безпосередньо на споживання людиною, частка рибних та інших водних біоресурсів походженням з аквакультури перевищила частку, що походить від природних популяцій. При цьому дане співвідношення протягом 2015–2017 рр. лише зросло. За прогнозом ОЕСР (ОЕСР, 2018), споживання риби вирощеної в умовах аквакультури зростатиме і протягом наступних десяти років. Особливу увагу розвитку аквакультури як інструменту, за допомогою якого вирішується одразу низка питань, зокрема забезпечення населення повноцінною їжею, збереження біорізноманіття природних водойм,

зайнятість населення у сільській місцевості, розширення рекреаційних можливостей та екологічних послуг, приділяють у країнах Європейського Союзу, Норвегії, Ісландії, Сполучених Штатах Америки, Австралії. Широкомасштабний розвиток виробництва продукції аквакультури за обсягами забезпечують країни Азії з огляду безпосередньо на природні умови, які сприяють веденню даного виду економічної та господарської діяльності. Спостерігаються менші енерговитрати та достатнє забезпечення водними ресурсами.

У той же час недостатність повноцінної рибної їжі є проблемою, яка стосується і України. Обсяги, рівень споживання риби на одну особу, обумовлені і падінням обсягів імпорту, які значно зменшились протягом 2014–2017 рр. Водночас слід зауважити, що імпорт відновився вже фактично з 2017 року та продовжує зростати. Прогалину, що існує, частково можна заповнити зростанням обсягів риби, що виробляється в умовах аквакультури, та часткового заміщення деяких імпортованих видів на рибу власного виробництва. Для виведення з «тіні» значної кількості виробників продукції аквакультури, збільшення надходжень до Державного бюджету України, бюджетів територіальних громад, а також отримання важелів для більш реального планування заходів із забезпечення продовольчої безпеки України, і у цілому розвитку України відповідно до цілей сталого розвитку на 2015–2030 роки згідно з рішеннями Генеральної асамблеї Організації Об'єднаних Націй, необхідним є опрацювання окремої Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні, у якій мають бути передбачені заходи системного характеру, тобто такі, які стосуються як безпосередньо аквакультури, так і дотичних сфер діяльності та законодавства, а саме природоохоронного, земельного, водного, ветеринарного. Попередні програми, які стосувались розвитку рибного господарства України, мали спеціалізований, вузький рибогосподарський характер, не охоплювали питання приведення у відповідність до сучасних світових та європейських норм законодавства. Слід врахувати, що дані програми фактично не були профінансовані відповідно до передбачених розмірів витрат. Рівень фінансування не перевищував 5 % від передбаченого обсягу.

4. Мета Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні

Метою програми розвитку є: створення дієвого взаємно зобов'язуючого зв'язку виробника з державою, детінізація економіки аквакультури, створення сучасної системи звітності, що відповідатиме європейським і світовим нормам, збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції аквакультури за традиційними технологіями та з використанням сучасних, ресурсощадних технологій, урізноманітнення об'єктів аквакультури, запровадження в рибогосподарську діяльність принципів сталої, відповідальної, дружньої до довкілля і, безперечно, людини аквакультури.

5. Строки реалізації Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні

Глибоке та всеохоплююче дослідження можна, за належного рівня фінансування, здійснити протягом року. Це оптимістична оцінка. Доцільно взяти до уваги існуючі напрацювання, зокрема дослідження, яке виконано спільними зусиллями з Урядом Норвегії та фахівцями ФАО «Дослідження сектору рибальства та аквакультури України» (ФАО, 2016) [16]. У результаті такого вивчення передбачається розроблення заходів щодо оптимізації структури центрального органу виконавчої влади з рибного господарства з наголосом на рибному господарстві у цілому, а не суто інспекторських функціях. Особливістю дослідження, що пропонується, має стати максимально можливе залучення до нього рибалок та рибоводів, тобто суб'єктів підприємницької діяльності та інших центральних органів виконавчої влади до сфери компетенції яких належать питання збереження довкілля, безпечності харчування, фіскальної справи.

6. Сучасна парадигма формування оптимального варіанту розв'язання проблем в рибному господарстві та аквакультурі

Один із варіантів подальшого розвитку подій навколо вітчизняної аквакультури полягає у тому, що потрібно завершити формування комплексних

заходів зі створення єдиного правового поля, яке враховувало б потреби розвитку аквакультури. Тобто слід внести відповідні зміни у земельне, водне, природоохоронне та митне законодавство. Загальні обсяги виробництва продукції аквакультури при цьому не зменшаться, але вони як і зараз можуть неповною мірою бути обліковані. За оцінками експертів ФАО (2016), до 90 % малих і середніх суб'єктів господарювання у галузі аквакультури України працюють у «тіні», а серед великих підприємств – юридичних осіб таких не менше 30 % [16]. Форелівництво, осетрівництво, сомівництво і надалі будуть залежати значною мірою від перемитництва кормів [16]. Потрібно організувати рибогосподарську діяльність так, щоб на територію України ввозилися лише перевірені на предмет наявності захворювань ікра, рибопосадковий матеріал, плідники риб. Слід проводити належний контроль за впливом аквакультури на довкілля. У зв'язку із змінами клімату, несанкціонованим та неконтрольованим вселенням чужорідних видів допускається посилення загрози поширення нехарактерних для нашої кліматичної зони риб та інших водних біоресурсів. Вказане очевидно матиме, вплив на стан біорізноманіття. Крім того, можуть поширитися хвороби, які не притаманні аборигенним видам риб та вітчизняним породам. Можливим є також і посилення біологічного забруднення моря чужорідними видами. Водночас обсяги експорту ікри залишатимуться незначними через економічну недоцільність легального виробництва цієї продукції в сучасних умовах.

Створення Комплексної програми розвитку аквакультури в Україні фактично не має альтернативи. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій, на 2015–2020 рр. потребує доповнення, щонайменше у частині рибальства та аквакультури, яка створена без даних про реальний стан справ у рибному господарстві, без допомоги експертів з аквакультури, які є фахівцями у рибному господарстві України у цілому. Така стратегія матиме практичне застосування та надзвичайно низьку ймовірність реалізації.

Комплексна програма розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні значною мірою становитиме низку переважно організаційних заходів, тобто заходів із ретельного опрацювання чинного

законодавства та внесення до нього змін. Вказане сприятиме розвитку аквакультури на європейських засадах, тобто відповідальному, дружньому до довкілля та людини. Такі заходи мають включати:

- запровадження дієвого зв'язку між державою і виробником у формі ліцензування рибницької діяльності за прикладом усіх країн Європи та переважної більшості країн світу або іншій прийнятній формі;

- розгляд питання про передачу у концесію водосховищ Дніпровського каскаду з метою розширення так званої випасної аквакультури із зарибленням водойм за рахунок концесіонерів;

- створення Державного реєстру рибогосподарських водних об'єктів України, оскільки нині дану роботу призупинено. У державах-членах Європейського Союзу такі реєстри є повсюди;

- формування системи та налагодження дії інструментів подання статистичної звітності відповідно до прийнятих у Європейському Союзі та рекомендованих ФАО форм з визначенням відповідальності за ненадання інформації;

- опрацювання земельного та водного законодавства з урахуванням потреб і вимог аквакультури як товарного, тобто, що стосується виробництва харчової продукції, а також вирощування рибопосадкового матеріалу;

- опрацювання змін і доповнень до ветеринарного законодавства з метою відновлення дієвої системи іхтіопатологічної служби у складі Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів;

- внесення змін до статутів бюджетних установ, а саме риборозплідників з метою надання їм можливості здійснення прибуткової господарської діяльності. Можливо переведення їх у режим державних підприємств. Доцільно для деяких змінити підпорядкування з центрального органу виконавчої влади рибного господарства на центральний орган виконавчої влади, що відповідає за охорону живих біоресурсів, біорізноманіття та ведення Червоної книги;

- розвиток системи приватних риборозплідників як для цілей зариблення водосховищ Дніпровського каскаду, так і товарного вирощування риби;

- уточнення природоохоронного законодавства в частині уможливлення максимально безперешкодної діяльності з відтворення видів риб, які під загрозою, як з метою збереження біологічного різноманіття, так і товарного вирощування з метою урізноманітнення видового спектру об'єктів аквакультури та здійснення реальних заходів, передбачених положеннями Конвенції про охорону біологічного різноманіття, стороною якої є Україна;

- відокремлення від Державного агентства рибного господарства України структур рибоохорони і переведення їх до складу загальнодержавної позавідомчої природоохоронної структури. Створення на базі територіальних органів рибоохорони реальних територіальних представництв Державного агентства рибного господарства України з передачею їм функцій з ліцензування рибницької діяльності, збирання статистичної, адміністративної звітності та надання безоплатних послуг з дорадництва;

- запровадження системи «першого продажу» для продукції рибальства та аквакультури з наскрізним супроводом такої продукції від берега ставка до прилавку саме документом про законність походження риби та інших водних біоресурсів, з позначками на етикетках всієї необхідної для споживача інформації;

- опрацювання, затвердження та впровадження Порядку придбання, набуття власності та обігу продукції рибальства і аквакультури. Розроблення принципів функціонування ринку риби та ринку продукції аквакультури в частині відповідності вимогам законності як вилучення з дикої природи, так і законності вирощування в умовах аквакультури з відповідними супровідними документами;

- сприяння створенню дієвих організацій виробників аквакультури з формулюванням у відповідних законах України окремих статей щодо прав та обов'язків об'єднань виробників і держави стосовно таких об'єднань.

Крім того програмою необхідно передбачити і такі заходи, які потребуватимуть витрат із Державного бюджету України, зокрема із внесення змін до митного законодавства України з метою мінімізації, до нульової ставки ввізних мит на спеціалізовані корми для риб, рибопосадкового матеріалу заплідненої ікри, молоді, плідників, сучасного спеціалізованого обладнання для

аквакультури та кормовиробництва, необхідних лікарських препаратів та реагентів для забезпечення роботи науково-дослідних та дослідно-конструкторських установ і закладів, створення системи пільгового кредитування за рахунок бюджету, створення сприятливих з точки зору оподаткування умов для розвитку господарств, які розбудовуватимуть та використовуватимуть рециркуляційні аквакультурні системи (РАС), опрацювання питання прийняттого рівня оподаткування, відновлення фінансування у необхідних обсягах діяльності державних риборозплідників, відновлення фінансування вітчизняних науково-дослідних установ, які спеціалізуються на аквакультурі, перегляд актуальних для аквакультури наукових тем досліджень, участь у фінансуванні програм з навчання українських студентів та аспірантів за кордоном у провідних рибницьких інститутах і університетах сучасним методам дослідження риб та новітнім технологіям господарювання, у першу чергу, за напрямками селекційно-генетичних досліджень та досліджень з питань кормовиробництва, розгляд питання про перегляд бюджетних форм навчання студентів для сфери аквакультури та підготовка фахівців лише за замовленням, відповідно до прийнятої у державах-членах Європейського Союзу та у цілому у Стратегічному керівництві Європейського Союзу зі сталого розвитку аквакультури, участь держави та фінансування державою заходів з промоції аквакультури та її продукції, рекламуванні найліпших прикладів господарювання у даному секторі національної економіки.

Комплексну програму розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні обов'язково необхідно опрацьовувати разом із суб'єктами господарювання. Якщо ж проект стане результатом міркувань з одного боку, то вказане призведе до незворотних втрат Державного бюджету України без будь-якої користі для галузі.

Комплексна програма розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні має почати виконуватись лише після затвердження відповідних доповнень та змін до Бюджетного та Податкового кодексів

України, Закону України про Державний бюджет України, де чітко мають бути зазначені витрати на кожний рік та за кожним напрямом розвитку. Доцільно також заздалегідь опрацювати програму або алгоритм надання допомоги рибоводам, можливо за механізмом, прийнятим у Європейському Союзі.

Таким чином, виконання програми бажано здійснювати, крім того, лише за чіткого визначення загальних обсягів її фінансування на весь період дії та затвердження цього положення на рівні Закону України. Визначення обсягів фінансування лише на один рік із сумнівних джерел, наприклад, за рахунок відрахувань лише з імпорту, призведе лише до дискредитації як Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні так і методів середньо термінового планування у цілому.

7. Шляхи розв'язання проблем розвитку ринку продукції аквакультури

Розв'язання проблеми здійснюватиметься шляхом встановлення ефективної взаємодії між виробником та органами влади, опрацюванням сучасного законодавства у сфері відповідальної аквакультури, яке охоплюватиме питання земельних, водних та природоохоронних відносин, а також питання оподаткування та субсидіювання, відновлення вітчизняної науки з аквакультури. Крім того, значна увага приділятиметься підготовці виконавців нижчої та середньої ланки, розвитку ринку продукції аквакультури. Програма має бути розрахована щонайменше на 7 років, адже, як показує практика Європейського Союзу, саме ці терміни є доволі прийнятними для отримання перших результатів впровадження програм і стратегій з розвитку аквакультури.

8. Очікувані результати виконання програми

У результаті виконання Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні на 2023–2030 роки наприкінці терміну її дії, тобто через 7 років від реального початку, очікується офіційне виробництво традиційних ставкових корошових риб за оптимістичним сценарієм на рівні 50–60 тис. тонн, райдужного пструга (форелі) – до 10 тис. тонн, кларієвого сома – до 5 тис. тонн, судака – до 500 тонн, лина – до 1 тис. тонн,

осетрових у сирій вазі – до 1 тис. тонн, ікри осетрових риб – до 10 тонн, а також виробництво рибопосадкового матеріалу, що забезпечить додатковий вилов у водоймах каскаду щонайменше до 5 тис. тонн рослиноїдних риб. При цьому буде налагоджено дієву систему збирання звітних даних, прогнозується відновлення наукового потенціалу вітчизняної аквакультури та початок робіт із створення та підтримання вітчизняних порід свійських риб для товарного виробництва.

Таким чином, основний економічний ефект забезпечуватиметься через детінізацію економіки, відновлення інтелектуального потенціалу, поліпшення стану довкілля. Будуть узгоджені між собою всі напрямки соціальної, екологічної та економічної сталості за трьома складовими сталого розвитку з акцентом на соціальні та екологічні складові, тобто ті, які поліпшують стан добробуту виробника і споживача риби.

9. Парадигмальна складова оцінки фінансових ресурсів

Фінансування заходів з виконання Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні на 2023–2030 роки передбачає, у першу чергу, витрати з Державного бюджету України, які призначені на утримання апарату Державного агентства рибного господарства України, Державного агентства водних ресурсів України, Міністерства енергетики та захисту довкілля України, Державної митної служби України, Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів України. Вказане стосується частини опрацювання єдиного правового поля для ведення діяльності з виробництва продукції аквакультури, а також фінансування окремих тем наукових досліджень науково-дослідними установами України.

Крім того, Державним бюджетом України у рамках фінансування програми передбачаються видатки, пов'язані з достроковим обнулінням ввізних мит на корми, устаткування, обладнання, рибопосадковий матеріал, хімічні речовини. Допускається тимчасове зниження ввізних мит на термін дії програми, тобто на 7 років, фінансування відсотків пільгових кредитів для

суб'єктів аквакультури для будівництва приміщень, ставків, закупівлю обладнання, кормів, рибопосадкового матеріалу. Можливі втрати для бюджету у зв'язку з введенням – щонайменше на термін дії програми – пільгових податків або для фізичної особи-підприємця взагалі їх скасування на термін дії програми. Передбачено суттєве збільшення фінансування державних риборозплідників з метою нарощування випуску продукції у вигляді рибопосадкового матеріалу у межах проектної потужності, а також участь у фінансуванні програм навчання за кордоном українських фахівців нижчої та середньої ланки управління для забезпечення потреб розвитку аквакультури спеціалістами. Крім того, потребує перегляду та збільшення фінансування з бюджету науково-дослідних установ в частині селекції та генетики, опанування сучасних методів селекції, у тому числі геномної, із видатками на придбання новітнього обладнання та витратних матеріалів.

10. Матеріально-технічне забезпечення галузі

Україна потребує оновлення виготовлення рибницького обладнання та устаткування на основі існуючих зразків закордонної сучасної техніки з можливою локалізацією збирання на території України. Виробники такої техніки мають отримувати таку ж саму підтримку як підприємства сільського машинобудування. Загальні видатки на 7 років дії програми, тобто початку відновлення потенціалу аквакультури України, становитимуть приблизно 3 млрд грн. Для підтвердження розрахунків, наводимо інформацію про видатки European Maritime and Fisheries Fund на семирічний період, які передбачені для окремих країн Центральної Європи – членів Європейського Союзу у млн євро: Болгарія – 36,22; Чехія – 27,70; Угорщина – 34,36; Польща – 268,99; Румунія – 112,29 млн євро.

11. Рекомендації щодо майбутнього стратегічного планування трудових ресурсів в рибному господарстві

Для виконання Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні на 2023–2030 роки потрібні кваліфіковані спеціалісти,

зокрема і державні службовці, обізнані в питаннях ведення аквакультури, митної справи, охорони довкілля, ветеринарної справи для опрацювання відповідних актів законодавства України. Також передбачається наявність трудових ресурсів у якості кваліфікованих виконавців нижчої та середньої ланки для впровадження новітніх технологій з використанням потенціалу оновленого устаткування та обладнання.

Крім того, виконання програми буде ускладненим без створення дієвих організацій, тобто об'єднань виробників та їх активної участі як в опрацюванні запропонованої програми, так і в реалізації заходів Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні. За наявності досить потужного за чисельністю управлінського апарату варто взяти до уваги необхідність підготовки протягом дії програми фахівців з аквакультури та формування об'єднань виробників, які зараз відсутні навіть за визначенням.

12. Організаційно-економічні підходи, які потребують реалізації через інструменти державного регулювання

Конкурентоспроможний розвиток української аквакультури є одним із перспективних процесів в Україні. Як і в кожній галузі національної економіки, рибне господарство потребує удосконалення не тільки в технологічному процесі, а й на рівні законодавства, організації виробництва.

Основними складовими для реалізації в перспективі інструментів і заходів державного регулювання є: запровадження ліцензування аквакультури у тому числі аквакультури у рециркуляційних аквакультурних системах (РАС), налагодження системи подання статистичної звітності, відновлення дієвої системи спеціалізованої іхтіопатологічної служби у складі Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, внесення змін до статутів бюджетних установ – риборозплідників, розвиток системи приватних риборозплідників, безперешкодна діяльність з відтворення зникаючих видів риби, визначення у складі Державного агентства рибного господарства України секторів з аквакультури на базі територіальних представництв, запровадження

системи «першого продажу» для продукції рибальства і аквакультури та супроводу згаданої продукції документом про законність походження продукції, впровадження Порядку придбання (набуття власності) та обігу продукції рибальства та аквакультури, із застосуванням принципів функціонування ринку риби та рибної продукції в частині відповідності вимогам законності як вилучення з дикої природи, так і законності виробництва в умовах аквакультури, створення представницьких органів (асоціацій, об'єднань) виробників аквакультури, мінімізація увізних мит на спеціалізовані корми для риб, рибопосадковий матеріал, запліднену ікру, молодь, плідників, сучасного спеціалізованого обладнання для аквакультури та кормовиробництва, необхідних лікарських препаратів і реагентів для роботи науково-дослідних, дослідно-конструкторських установ, закладів.

Серед основних блоків, які потребують вирішення і безпосередньо потребують створення: системи пільгового кредитування за рахунок бюджету, сприятливого рівня оподаткування та відновлення фінансування у необхідних обсягах діяльності державних риборозплідників з урахуванням відновлення фінансування вітчизняних науково-дослідних установ, які спеціалізуються на виробництві аквакультури. При цьому фінансування програм з навчання вітчизняних студентів та аспірантів за кордоном у провідних рибницьких інститутах і університетах.

13. Реалізація концептуальних положень практичного впровадження Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури на 2023–2030 роки

Запровадження ліцензування аквакультури в нормативно-правових актах та Законах України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 [12] № 222-VIII та «Про аквакультуру» від 18.09.2012 № 5293-VI [9] гармонізує законодавство України до законодавства Європейського Союзу в частині ведення відповідальної аквакультури, формує дієвий взаємозв'язок виробника та органів державного управління.

З метою встановлення адміністративної відповідальності за неподання звітів за формою № 1А-риба (річна) «Виробництво продукції аквакультури за

20 р.» та інструкції щодо її заповнення, затвердженою від 21.03.2012 № 141 [13] пропонується удосконалити систему статистичної звітності у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо удосконалення відповідальності за неподання звітної інформації щодо обсягів виробництва аквакультури)».

У ветеринарному законодавстві слід провести відновлення дієвої системи спеціалізованої іхтіопатологічної служби у складі Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів для профілактики захворювань, боротьби з новими хворобами, попередження поширення нових збудників і паразитів у зв'язку із змінами клімату, забезпечення безпеки продовольства та здоров'я тварин відповідно до законодавства Європейського Союзу.

Важливо надати безперешкодний доступ до необхідних лікарських препаратів і реагентів з метою продуктивної роботи науково-дослідних, дослідно-конструкторських установ та закладів відповідно до Закону України «Про Митний тариф України» від 19.09.2013 № 584-VII [7].

Кожен виробник риби повинен мати можливість здійснювати прибуткову господарську діяльність, модернізувати та розвивати потужності, забезпечувати рибницькі господарства якісним рибопосадковим матеріалом і для цього необхідні внесення змін до статутів бюджетних установ – риборозплідників. Щодо розвитку системи приватних риборозплідників, пропонується зменшити податкове навантаження з метою забезпечення прибутковості рибницьких господарств, що спеціалізуються на відтворенні риби, виробництві рибопосадкового матеріалу, забезпечення суб'єктів господарювання товарного вирощування якісним племінним матеріалом, підвищення рибопродуктивності.

Одним із найбільш важливих факторів, який впливає на розвиток рибного господарства та аквакультури є надання якісної освіти, підготовка фахівців, які освоїли сучасні методи аквакультури, новим обладнанням та устаткуванням, новими технологіями, обрали конкурентоспроможні напрями розвитку аквакультури.

В нинішній час Україна узгоджено функціонує в напрямі гармонізації із законодавством Європейського Союзу, перешкоджанню незаконному, непідзвітному, неконтрольованому рибальству та злочинам, пов'язаним із крадіжками майна, готової продукції, забезпеченню інтересів споживачів, безпеки харчової продукції, належного обліку продукції.

Для реалізації таких можливостей необхідно запровадити систему «першого продажу» для продукції рибальства і аквакультури та супроводу згаданої продукції документом про законність походження продукції, що регламентують Закони України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.2005 № 2806-IV [6], «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011 № 3677-VI [2], «Про аквакультуру» від 18.09.2012 № 5293-VI [9], «Про тваринний світ» від 13.12.2001 № 2894-III [8], наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі продовольчими товарами» від 11.07.2003 № 185 [15].

Наступним етапом стане імплементація в українське законодавство положень Codex Alimentarius в частині риби та морепродуктів в останній редакції (Code of Practice for Fish and Fishery Products Adopted 2003; revised 2004, 2005, 2007, 2008, 2010, 2011 and 2016; amended 2011, 2013 and 2016).

Для рибного господарства важлива безперешкодна діяльність з відтворення зникаючих видів риби, на що треба звернути увагу та внести поправки у Законі України «Про Червону книгу України» від 07.02.2002 № 3055-III [10]. Практичне застосування запропонованих підходів дасть можливість створити умови для реального відтворення видів риби, які знаходяться під загрозою, спрощення отримання дозволів на здійснення діяльності з відтворення приватними підприємствами, фінансування державних риборозплідників, створення умов для уведення в господарський обіг нині видів риби, які під загрозою, створення колекцій риби відповідно до положень Конвенції про охорону біологічного різноманіття [3, С. 229]. Конвенцію ратифіковано відповідно до Закону України № 257/94 від 29.11.94 [14].

Визначення у складі Державного агентства рибного господарства України секторів з аквакультури на базі територіальних представництв в Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011 № 3677–VI [2] дасть можливість налагодити систему надання консультаційно-адміністративних послуг суб'єктам підприємницької діяльності, провести децентралізацію, посилити зв'язок з реальними виробниками риби та рибної продукції.

Крім цього, для повної підтримки суб'єктів господарювання в сфері аквакультури, особливо тих, що розвиваються, необхідно створити систему пільгового кредитування за рахунок Державного бюджету України. У бюджетному кодексі України, де передбачити кошти на субсидювання аквакультури в Україні. На першочерговий план виходить питання формування сприятливого рівня оподаткування у контексті доповнень у Податковий кодекс України, Земельний кодекс України та Водний кодекс України.

Проведені розрахунки підтверджують, що потрібно забезпечити відновлення фінансування у необхідних обсягах діяльності державних риборозплідників (Бюджетний кодекс України, Закон про Державний бюджет України на відповідний рік). Необхідно звернути увагу на те, що бажано відновити фінансування вітчизняних науково-дослідних установ, які спеціалізуються на аквакультурі (Бюджетний кодекс України).

Таким чином, на сьогодні всім, хто задіяний в рибному господарстві та аквакультурі, для покращення роботи суб'єктів господарювання, необхідна прискорена модернізація вітчизняних рибницьких господарств, зменшення собівартості риби та рибної продукції, мінімізація ввізних мит на спеціалізовані корми для риб, рибопосадковий матеріал, запліднену ікру, молодь, плідників, сучасного спеціалізованого обладнання для аквакультури та виробництва кормів, зменшення рівня незаконного і непідзвітного вилову риби та інших водних біоресурсів, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції аквакультури на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Список рекомендованої літератури

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. Офіційний вісник Президента України. 2019. № 21. С. 17.
2. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 № 3677–VI. Офіційний вісник України. 2011. № 59. С. 120.
3. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. Офіційний вісник України. 2007. № 22. С. 229.
4. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них: Закон України від 06.02.2003 № 486-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 15. С. 107.
5. Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року: Закон України від 19.02.2004. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 22. С. 313.
6. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV. Офіційний вісник України. 2005. № 39. С. 31.
7. Про Митний тариф України: Закон України від 19.09.2013 № 584-VII. Офіційний вісник України. 2013. № 84. Т. 1. С. 7.
8. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001. № 2894-III. Офіційний вісник України. 2002. № 2. С. 40.
9. Про аквакультуру: Закон України від 18.09.2012 № 5293-VI (чинний з 01.07.2013 р.). Офіційний вісник України. 2012. № 79. С. 26.
10. Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002 № 3055-III. Офіційний вісник України. 2002. № 10. С. 135.
11. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 34. С. 502.
12. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України. Офіційний вісник України. 2015. № 25. С. 35.

13. Про затвердження форми звітності № 1А-риба (річна) «Виробництво продукції аквакультури за 20__р.» та інструкції щодо її заповнення: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21.03.2012 № 141. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 09.04.2012 № 514/20827. Офіційний вісник України. 2012. № 31. С. 278.

14. Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття: Закон України від 29.11.1994 № 257/94-ВР.

15. Про затвердження Правил роздрібної торгівлі продовольчими товарами: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 11.07.2003 № 185. Офіційний вісник України. 2003. № 30. С. 310.

16. Fisheries and aquaculture sector study of Ukraine. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Project Document GCP/UKR/ 001/NOR. R. Jehle, M. Herranz, E. Kovach, N. Vdovenko, A. Woynarovich, K. Demianenko, V. Bekh, A. Didenko, A. Sishman K.: Компринт, 2016. 141 с. Режим доступу: http://darg.gov.ua/files/7/11_24_fao.pdf

17. European Maritime and Fisheries Fund (EMFF): [електронний ресурс]. Режим доступу: https://ec.europa.eu/fisheries/cfp/emff_en

18. Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй: [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.fao.org/aquaculture/ru/>

19. Bell J. D., Watson R. A., Ye Y. Global fishing capacity and fishing effort from 1950 to 2012. *Fish and Fisheries*, 2017. № 18 (3). P. 489–505.

20. Bostock, J. Lane, A. Hough, C. Yamamoto, K. An assessment of the economic contribution of EU aquaculture production and the influence of policies for its sustainable development. *Aquac. Int.* 2016. №. 24. P. 699–733.

21. Mente, E. Smaal, A. Introduction to the special issue on European aquaculture development since 1993: The benefits of aquaculture to Europe and the perspectives of European aquaculture production. *Aquac. Int.* 2016. № 24. P. 693–698.

22. Hoof, L., Kraus, G. Is there a need for a new governance model for regionalized Fisheries Management? Implications for science and advice. *Marine Policy*, 2017. № 84. P. 152–155.